

Vjerski prijelazi s pravoslavne na rimokatoličku i grkokatoličku vjeroispovijest na području kotara Križevci u vrijeme NDH

FILIP ŠKILJAN

Institut za migracije i narodnosti
Trg Stjepana Radića 3
HR – 10 000 Zagreb
filipskiljan@yahoo.co.uk

Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper

Primljeno/Received: 28.8.2015.
Prihvaćeno/Accepted: 30.9.2015.

Autor u tekstu donosi informacije o vjerskim prijelazima između 1941. i 1945. s pravoslavne na rimokatoličku i grkokatoličku vjeroispovijest na području kotara Križevci. Broj pravoslavnih žitelja na području kotara Križevci iznosio je 2.952 dok se broj vjerskih prijelaza na temelju dokumentacije sačuvane u Hrvatskom državnom arhivu i Nadbiskupskom arhivu u Zagrebu kreće između 1.400 i 1.500 osoba. Autor u tekstu u uvodnom dijelu donosi informacije o tenzijama između Rimokatoličke crkve i Srpske pravoslavne crkve u vrijeme Kraljevine Jugoslavije i o sukobima između Rimokatoličke crkve i NDH kao države, na polju vjerskih prijelaza tijekom druge polovine 1941. U drugom dijelu piše o broju vjerskih prijelaza na području 18 župa koje su se nalazile na području kotara Križevci, a u trećem dijelu donosi podatke o molbama koje su pojedinci slali da bi mogli prijeći s pravoslavne na rimokatoličku/grkokatoličku vjeroispovijest. U zaključnom dijelu autor donosi informaciju o konačnom broju prijelaznika s pravoslavne na rimokatoličku/grkokatoličku vjeroispovijest.

Ključne riječi: Drugi svjetski rat, vjerski prijelazi, Križevci, Srbi, pravoslavna vjeroispovijest, grkokatolička vjeroispovijest, rimokatolička vjeroispovijest

Uvod

Od vremena konstituiranja Kraljevine SHS Srpska pravoslavna crkva i Rimokatolička crkva u Hrvatskoj bile su u konstantnom sukobu, čas latentnom, čas otvorenom. Kraljevina SHS stvorena je kao multikonfesionalna država, ali je primat u državi ipak imala Srpska pravoslavna crkva, budući da je pravoslavnih vjernika bilo više, a osim toga i kraljevska dinastija Karađorđevića bila je pravoslavne vjeroispovijesti. U međuratnom periodu (1918.–1941.) Rimokatolička crkva bila je iznimno nezadovoljna zbog svog položaja. Bilo je više faktora koji su čelnike Rimokatoličke crkve u Hrvatskoj i Sloveniji činili nezadovoljnima: Srpska pravoslavna crkva poduzela je teritorijalnu ekspanziju na područja gdje pravoslavci nikada nisu obitavali, odnosno gdje nikada nije bilo objekata Srpske pravoslavne crkve, pa su tako nastajale pravoslavne crkve u mjestima poput Stona, Visa i Korčule. Drugi temeljni razlog nezadovoljstva bili su vjerski prijelazi rimokatolika na pravoslavnu i starokatoličku vjeroispovijest. Veći dio

prijelaza bio je učinjen iz koristoljublja, odnosno zbog napredovanja u karijeri ili očuvanja zaposlenja u državnoj službi. Prema jednom pismu koje je nadbiskup Štepinac poslao Papi 1943. takvih je prijelaza u međuratnom periodu bilo oko 200.000.¹ Osobito veliko nezadovoljstvo vladalo je zbog nerealizacije konkordata između Kraljevine Jugoslavije i Vatikana 1937. godine. Zbog toga je Rimokatolička crkva smatrala da nikada neće postići jednakopravni položaj sa Srpskom pravoslavnom crkvom u Kraljevini Jugoslaviji. Država je osim toga dotirala znatno veća sredstva Srpskoj pravoslavnoj crkvi nego Rimokatoličkoj, nesrazmjerno broju vjernika. Svi ovi razlozi dovodili su do značajnog sukoba između dviju crkava u predratnom periodu, a vjerski će antagonizmi biti temelj za ustašku politiku prema Srbima za vrijeme Drugog svjetskog rata.²

1 Jozo Tomasevich, *Rat i revolucija u Jugoslaviji 1941. – 1945., Okupacija i kolaboracija*, Zagreb: Europapress holding; Novi Liber, 2010., str. 586.

2 O svim ovim problemima koje je doživljavala Rimokatolička crkva u Kraljevini Jugoslaviji vidi npr. u: Isto., str. 584 – 588.

Uspostavom NDH, Rimokatolička crkva je smatrala da je ostvaren jedan od nacionalnih ciljeva. Okružnicom koju je nadbiskup Stepinac objavio 28. travnja 1941. vidljivo je zadovoljstvo uspostavom NDH. Obraćajući se tom okružnicom katoličkim svećenicima u NDH, Stepinac im je uputio poziv na *uzvišeni rad oko čuvanja i unapređenja hrvatske države*. U nastavku nadbiskup kaže: *Mi vjerujemo i očekujemo da će Crkva u uskrsoj Državi Hrvatskoj moći u punoj slobodi naviještati neoborive principe vječne Istine i Pravde*. Uspostavu nove države pozdravili su i splitsko-dalmatinski, krčki i senjski biskup.³

Ustaše su smatrali da je Srpska pravoslavna crkva jedna od temeljnih ustanova Srba u Hrvatskoj pa su se najprije okomili na nju. Uhićivali su srpske pravoslavne svećenike, prisilno ih deportirali u Srbiju i fizički likvidirali. Istodobno, poticani su vjerski prijelazi s pravoslavne na rimokatoličku, odnosno grkokatoličku vjeroispovijest.

Prvi zakon koji se tiče vjerskih prijelaza bila je *Zakonska odredba o prijelazu s jedne vjere na drugu*. Ta zakonska uredba omogućila je ustaškoj vlasti da se stavi iznad Rimokatoličke crkve, što je vidljivo iz članka u kojem stoji da je za valjanost vjerskog prijelaza potrebno da stranka koja mijenja vjeru podnese pismenu prijavu upravnoj vlasti „prve molbe“ (kotarskoj oblasti, odnosno gradskom poglavarstvu) o svojoj odluci i da dobije potvrdu o toj svojoj prijavi.⁴ Crkva, iako je bila zadovoljna zbog mogućnosti povećanja broja svojih vjernika, ipak je bila vrlo nezadovoljna zbog toga što se država miješala u poslove koji su bili isključivo pod crkvenom ingerencijom. Jure Krišto u svojim je radovima vrlo jasno pokazao na koji su se način izmjenjivali dopisi, odredbe, uredbi i okružnice između Crkve i države.⁵ Na zakonsku odredbu od 3. svibnja 1941. Nadbiskupski duhovni stol je reagirao već 8. svibnja 1941. Tada je objavljena Okružnica o prelascima iz drugih vjeroispovijesti na rimokatoličku. U Okružnici je stajalo da pristup u Rimokatoličku crkvu treba dopustiti samo onim osobama koje to žele učiniti *iskreno i s uvjerenjem o istinitosti naše svete vjere i o njenoj potrebi za spas duše*.⁶ Okružnica je zapravo tražila da vjernici drugih vjeroispovijesti mogu prijeći na rimokatoličku samo ako to čine iz vlastitih duhovnih pobuda, a ne zbog toga da poboljšaju svoj položaj u novoj

državi. U dokumentu koji izdaje Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja NDH 27. svibnja 1941. pod nazivom *Uputa o prijelazu s jedne vjere na drugu*⁷ vidljivo je da ministar Mile Budak upućuje kotarske i gradske vlasti da u njihovu domenu spada samo izdavanje potvrde stranci o njezinoj prijavi za vjerski prijelaz. U lipnju Crkva objavljuje propise o primanju u Katoličku crkvu. Nakon objave ovog propisa Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja NDH šalje dopis Biskupskim Ordinarijatima NDH 14. srpnja 1941. iz kojeg je vidljivo da ustaške vlasti žele spriječiti pravoslavnu inteligenciju (svećenike, učitelje, trgovce, obrtnike i bogatije seljake) da prijeđu na rimokatoličku vjeroispovijest.⁸ Osim toga u dopisu je vidljivo da se država protivi prijelazima na grkokatoličku vjeroispovijest. U dopisu također stoji da je potrebno da država izda dozvolu za svaki vjerski prijelaz. Dana 16. srpnja 1941. Crkva odgovara dopisom Ministarstvu pravosuđa i bogoštovlja u kojem ističe da nije potrebno braniti prijelaze na grkokatoličku vjeroispovijest, a također da nije potrebno *a priori* braniti svaki vjerski prijelaz pravoslavne inteligencije.⁹ Već 30. srpnja 1941. Državno ravnateljstvo za gospodarsku ponovu piše okružnicu u kojoj se ponavlja želja hrvatskih vlasti da pravoslavni ne prelaze na grkokatoličku vjeroispovijest osim u onim krajevima gdje već postoje grkokatoličke župe, a novina u okružnici je izdavanje potvrde o čestitosti koju imaju pravo izdati kotarska i općinska poglavarstva. Te su upute vrijedile za čitavu NDH, osim za područje Velike župe Krbava i Psat i Gora.¹⁰ Iz dopisa koji je Stepinac poslao 5. kolovoza 1941. crkvenoj hijerarhiji vidljivo je da je Crkva pristala da državne vlasti izdaju potvrde o čestitosti osobama koje žele prijeći na rimokatoličku vjeroispovijest i da na taj način određuju tko će prelaziti na rimokatolicizam, a tko to neće.¹¹ Na neki način Stepinac je ustuknuo pred državnim vlastima. Ipak, on je svoje svećenstvo upozorio da primaju pravoslavce i Židove kada žele konvertirati na rimokatolicizam da *spase ljudske živote*.¹² Kada je u kasno proljeće i ljeto 1941. započelo proganjanje i ubijanje Srba i Židova, vjerski prijelazi nisu bili dovoljni da bi se pojedince uspjelo spasiti. U rujnu 1941. Ministarstvo unutarnjih poslova poslalo je okružnicu svim državnim tijelima i

3 Jure Krišto, *Sukob simbola : Politika vjere i ideologije u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, Zagreb: Nakladni zavod Globus, 2001. str. 37- 39.

4 *Narodne novine*, 4. svibnja 1941.

5 Sve ove uredbi, okružnice, upute i dopise moguće je precizno pratiti u knjizi Krišto, *Sukob simbola : Politika vjere i ideologije u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, str. 172 – 202.

6 *Katolički list*, br. 19, 15. svibnja 1941.

7 *Narodne novine*, 27. svibnja 1941.

8 Vidi dokument u: Krišto, *Sukob simbola : Politika vjere i ideologije u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, str. 177 – 179.

9 Sima Simić, *Prekrštavanje Srba za vreme Drugog svetskog rata*, Titograd: Grafički zavod Titograd, 1958, str. 63-64.

10 Veljko Đ. Đurić, *Prekrštavanje Srba u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, Prilozi za istoriju verskog genocida*, Beograd: Alfa; Arkade, 1991., str. 45-46.

11 Krišto, *Sukob simbola : Politika vjere i ideologije u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, str. 182 – 183.

12 Isto, str. 189.

biskupskim ordinarijatima u kojoj se požuruju vjerski prijelazi i inzistira se na tome da se ne rade birokratske prepreke osobama koje žele prijeći na rimokatoličku vjeroispovijest.¹³ Početkom listopada 1941. osnovan je pri Državnom ravnateljstvu za ponovu, Vjerski odsjek na čijem je čelu bio fra Dionizije Juričev. Ovaj je Vjerski odsjek osnovan zato da bi Vlada prebacila sve poslove vezane za vjerske prijelaze na njega.¹⁴ Time je Država još jednom ušla u crkveni prostor. Službeni stav Crkve prema vjerskim prijelazima jasno je istaknut tek na biskupskoj konferenciji održanoj od 17. do 19. studenoga 1941. U deset točaka Crkva je iznijela svoje stavove o vjerskim prijelazima i miješanju države u taj posao. Kao prvo ističe se kako se samo Crkva može i mora baviti prijelazima na rimokatoličku vjeroispovijest, kao drugo, samo crkvena hijerarhija može postavljati ljude koji će poučavati prijelaznike u vjeri, kao treće, takvi ljudi mogu biti ovisni samo o crkvenim institucijama, kao četvrto, Katolička crkva priznaje samo prijelaze koji su obavljani prema crkvenim propisima, kao peto, državne institucije ne smiju poništavati prijelaze koje Crkva provede, kao šesto, episkopat izabire odbor koji će se brinuti o pridržavanju pravila kod prijelaza, kao sedmo, u Crkvu mogu biti primljeni samo oni koji to slobodno traže, kao osmo, obred u koji će prijelaznik prijeći ne može određivati država, kao deveto, izabrani će odbor organizirati tečajeve za one koji propovijedaju potencijalnim prijelaznicima i kao deseto, prijelaznicima se moraju zajamčiti sva građanska prava.¹⁵ Time se Rimokatolička crkva zaštitila od poticanja prelaženja na rimokatoličku vjeroispovijest. Ipak, jedan dio rimokatoličkog svećenstva blisko je surađivao s ustašama dok ih je drugi dio vidljivo ili skriveno simpatizirao. Manji je bio broj časnih iznima-ka koji su protestirali protiv nehumanog odnosa prema Srbima i Židovima, koji su ih štitili i koji su aktivno sudjelovali u otporu ustaškoj vlasti. Intenzivni vjerski prijelazi s pravoslavne na rimokatoličku ili grkokatoličku vjeroispovijest završili su u proljeće 1942. kada je uspostavljena Hrvatska pravoslavna crkva.¹⁶

Odnos prema Srbima na području kotara Križevci nakon uspostave NDH

Na području Križevaca hapšenja Srba su uslijedila nešto više od dva tjedna nakon uspostave NDH. Dana 26. travnja ustaše su proveli hapšenje 120 Srba na području grada i kotara Križevci. U križevački zatvor je

tada navodno dopremljeno čak svih 120 Srba. Navodno je njih četrdeset otpremljeno 11. svibnja iz Križevaca u logor *Danica* kod Koprivnice.¹⁷ Tih dana izvršeno je hapšenje istaknutih pojedinaca i u Svetom Ivanu Žabnu, gdje je također postojala manja srpska zajednica. U Svetom Ivanu Žabnu pohapšeni su na početku samo pripadnici Jugoslavenske nacionalne stranke.¹⁸

Osim hapšenja i interniranja u logore, Srbi su trebali biti i prisilno iseljavani u Srbiju. Radi transportiranja u Srbiju, u prvom valu su uhićivani pravoslavni svećenici i njihove obitelji. S područja kotara Križevci u logor u Caprag odvedeni su 11. srpnja 1941. Jovo Vračević i njegova supruga iz Rovišća, Venjamin Pavlovsky, paroh iz Salnika i supruga te Božo Vitas, paroh iz Križevaca i njegova supruga.¹⁹ Nakon toga uslijedilo je masovno hapšenje Srba na području kotara Križevci. Tako su dana 19. kolovoza transportirani u logor u Bjelovaru Srbi iz križevačkog kraja. Namjera je bila da Osijek Vojakovački bude potpuno iseljen, dok su iseljavanja iz Malih Sesveta, Pobrđana, Vojakovca, Kraljevca, Svetog Ivana Žabna i Brezovljana bila samo djelomična. Toga su dana uhapšene radi iseljavanja 364 osobe iz Osijeka Vojakovačkog, 9 iz Vojakovca, 3 iz Velikih Grabičana, 16 iz Križevaca, 2 iz Svetog Ivana Žabna, 3 iz Kraljevca, 18 iz Brezovljana, 5 iz Rovišća, 3 iz Velikog Brezovca, 2 iz Radeljeva Sela, 6 iz Rasinjice, 6 iz Velikog Poganca, 2 iz Sokolovca, 4 iz Gradeca i 2 iz Male Mučne.²⁰ Međutim, vrlo mali broj njih je zaista i bio iseljen u Srbiju. U NDH su ostali jer su njemačke vlasti obustavile transporate u Srbiju i ljudi su pušteni svojim kućama tijekom listopada i studenog 1941. godine.²¹

17 HDA, SDS RSUP SRH, kutija 26, Rekonstrukcija ustaškog aparata i pokreta na području kotara Koprivnica, 65. *Svi istaknutiji rukovodioci tih stranaka, a to se odnosi na SDS i JRZ-u ... odmah nakon kratkog vremena od ustaša, u Križevcima bili su pohapšeni, odvedeni u logore, odakle se nisu vratili. Među likvidiranim nalaze se Hanžek dr. Lavoslav, Martinjak dr. Dragutin, Ban Stevo, Barešić Tadija, Bubanović Pero, Margulit Milan, Jankulica Đuro i drugi.* Dr. Hanžek i dr. Martinjak su bili Hrvati katolici, a Margulit je bio Židov. (HDA, SDS RSUP SRH, kutija 2, Bivše građanske stranke na kotaru Križevci, 52.)

18 O tome svjedoči dr. Josip Miloš (HDA, fond ZKRZ-Zh, kutija 351, 24537-24546).

19 HDA, Državno ravnateljstvo za ponovu, kutija 1840, popis deportiranih u logor Caprag.

20 HDA, Državno ravnateljstvo za ponovu, srpski odsjek, kutija 467, 8716/41.

21 O tome više vidi u knjizi Filip Škiljan, *Organizirana prisilna iseljavanja Srba iz NDH*, Zagreb: Srpsko narodno vijeće, 2015.; F. Škiljan, *Prisilno iseljavanje Srba iz Podravine i Kalničkog prigorja u ljeto i ranu jesen 1941.*, *Cris* 14/1, Križevci, 2012., str. 342 – 364; F. Škiljan, *Odnos ustaške vlasti na Kalniku i u podkalničkom kraju prema Srbima, Židovima i Romima 1941.*, *Cris* 11/1, Križevci, 2009., str. 91 – 103.

13 Isto, str. 185 – 186.

14 Isto, str. 190 – 193.

15 Isto, str. 194 – 202.

16 Isto, str. 247–262.

Vjerski prijelazi s pravoslavne na rimokatoličku i grkokatoličku vjeroispovijest na području kotara Križevci

Prema popisu stanovništva iz 1931. godine na području kotara Križevci, koji je u to vrijeme obuhvaćao i veliki dio poslijeratne vrbovečke općine (tadašnje općine Gradec, Raven, Sveti Ivan Žabno, Sveti Petar Čvrstec, Sveti Petar Orehovec, Vojakovac i Vrbovec), bilo je 2.819 Srba od ukupno 54.490 stanovnika (5,1% stanovnika), a na području grada Križevaca bilo je 133 Srba od ukupno 7.035 stanovnika (1,89%).²² Od pravoslavnih nisu svi bili Srbi, već je vjerojatno bilo i pravoslavnih Rusa, Ukrajinaca i Bugara, ali vrlo malo. Područje križevačkog kotara bilo je podijeljeno u dva dekanata: križevački i cirkvenski. Križevački dekanat obuhvaćao je područje od Kalnika na sjeveru do Durbave (čazmanske) na jugu te od Lonje na zapadu do Svetog Ivana Žabna na istoku (koji je već potpadao pod cirkvenski dekanat). U dekanatu Cirkvena nalazilo se područje od bila Bilogore iznad Zrinskog Topolovca na sjeveru do rijeke Česme na jugu i od Rovišća na istoku do Svetog Ivana Žabna na zapadu. Unutar ova dva dekanata mi ćemo se baviti vjerskim prijelazima u vrijeme NDH (1941.–1945.) u župama koje su potpadale (u cijelosti ili djelomično) pod tadašnji kotar Križevce, a radilo se o župama Preseka, Kalnik, Vrbovec, Križevci, Sveti Ivan Žabno, Cirkvena, Carevdar, Miholec, Rakovec, Lovrečina, Sveti Petar Orehovec, Mali Raven, Gradec, Glogovnica, Sveti Petar Čvrstec, Rovišće, Dubovec i Đurđić.²³

Tablica 1. Broj prijelaznika s pravoslavne na rimokatoličku vjeroispovijest prema izvještaju Nadbiskupskom duhovnom stolu 1944.

Table 1. Number of converts from the Orthodox to the Roman Catholic faith according to the report of the Archdiocesan Cathedra from 1944

Župa	Broj prijelaznika ²⁴
Carevdar	61
Cirkvena	105
Lovrečka Varoš	4
Preseka	13
Miholec	0
Sveti Petar Čvrstec	4

22 Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931. godine, knjiga II, Prisutno stanovništvo po veroispovesti, Beograd: Državni zavod za statistiku, 1938.

23 Opći šematizam katoličke crkve u Jugoslaviji 1974, Zagreb: Biskupska konferencija Jugoslavije, 1975.

24 NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 2658/1944.

Tablica 2. Broj molbi za prijelaz s pravoslavne na rimokatoličku vjeroispovijest po godinama, prema urudžbenom zapisniku Nadbiskupskog duhovnog stola²⁵

Table 2. Number of applications for the conversion from the Orthodox to the Roman Catholic faith per year based on the Archdiocesan Cathedra

Župa	1941.	1942.	1943.	1944.	1945.
Carevdar	84	0	0	0	0
Cirkvena	51	162	0	0	0
Đurđić	0	0	0	0	0
Dubovec	0	0	0	0	0
Sveti Petar Čvrstec	0	13	3	0	0
Glogovnica	26	16	0	0	0
Gradec	12	5	0	0	0
Kalnik	0	0	0	0	0
Križevci	51	6	0	0	0
Mali Raven	0	0	0	0	0
Miholec	0	0	0	0	0
Sveti Petar Orehovec	0	0	0	0	0
Lovrečina	3	1	0	0	0
Preseka	14	0	0	0	0
Rakovec	201	0	0	0	0
Rovišće	0	141	1	0	0
Sveti Ivan Žabno	36	27	1	0	0
Vrbovec	5	0	0	0	0
Ukupno	483	371	5	0	0

Iz tablice je vidljivo da je na području 18 župa koje su se rasprostirale na teritoriju tadašnjeg kotara Križevci s pravoslavne na rimokatoličku vjeroispovijest podnijelo molbu za prijelaz sveukupno 859 osoba. Od toga su 483 molbe podnesene u 1941. godini, 371 u 1942., a tek pet u 1943. godini. U posljednje dvije godine rata molbi pravoslavnih za prijelaz na rimokatoličku vjeroispovijest uopće nije bilo. Od 18 župa, prema postojećem pregledu stanja, u njih 12 bilo je slučajeva molbi za prijelaz pravoslavnih na rimokatoličku vjeroispovijest. Najveći broj molbi za prijelaz s pravoslavne na rimokatoličku vjeroispovijest zabilježen je u župi Cirkvena (213) i u župi Rakovec (201) koje su bile nastanjene nacionalno mješovitim stanovništvom. Nešto veći broj molbi za prijelaz zabilježen je i na području župe Rovišće (142), Carevdar (84), Križevci (57), Sveti Ivan Žabno (64) i Glogovnica (42). Treba napomenuti činjenicu da su neke molbe podnošene za čitave obitelji, a da do originalnog dokumenta nije bilo

25 NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, Podaci prema Urudžbenom zapisniku NAZ 1941. – 1945. (poimenični popisi).

moguće doći, odnosno da nam on nije bio sačuvan, pa je stoga i broj onih koji su podnosili molbe bio zapravo veći.²⁶ Najveći broj prijelaza s pravoslavne na rimokatoličku vjeroispovijest zbilo se u periodu između lipnja 1941. i travnja 1942., odnosno do trenutka kad je uspostavljena Hrvatska pravoslavna crkva. Prva je molba iz križevačkog kotara za vjerski prijelaz s pravoslavne na rimokatoličku vjeroispovijest zabilježena 26. travnja 1941. u župi Križevci, a potencijalni prijelaznik je bio Jovo Radić.²⁷ Posljednja molba za prijelaz na području kotara Križevci zabilježena je 4. svibnja 1943. u župi Sveti Petar Čvrstec kada su s pravoslavne na rimokatoličku vjeroispovijest tražili prijelaz Nikola i Stjepan Cecelja.²⁸

Drugi izvor za vjerske prijelaze na području Križevaca je dokumentacija iz fonda Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja – Odjel bogoštovlja, koja se nalazi u Hrvatskom državnom arhivu. Broj prijelaznika s pravoslavne na rimokatoličku ili grkokatoličku vjeroispovijest na području kotara Križevci, prema dokumentima iz Ministarstva pravosuđa i bogoštovlja NDH, iznosio je 737, od čega ih je 633 bilo na grkokatoličku vjeroispovijest, a ostali su prešli na rimokatoličku. Interesantna je činjenica da je jedan dio imena osoba koje su navedene da su prešle na grkokatoličku vjeroispovijest upisan i u Urudžbeni zapisnik Nadbiskupskog duhovnog stola kao podnositelj molbi za prijelaz na rimokatoličku vjeroispovijest. To se posebno odnosi na župu Rakovec, gdje je jedan dio prijelaznika upisan na oba popisa. Kako je vidljivo iz oba popisa, čini se da su neki pravoslavni vjernici iz rakovečke župe prvo u srpnju 1941. tražili prijelaz na rimokatoličku vjeroispovijest, a potom su, u listopadu 1941., prešli (vrlo vjerojatno s rimokatoličke ukoliko im je prijelaz odobren) na grkokatoličku vjeroispovijest. Usprkos činjenici da se ista imena i prezimena prijelaznika na grkokatoličku, odnosno rimokatoličku vjeroispovijest pojavljuju na oba popisa nije moguće usporediti popise i sa sigurnošću ustanoviti ponavljanje istih osoba na oba popisa. Budući da ne posjedujemo datume rođenja svih osoba s oba popisa nije moguće s potpunom sigurnošću tvrditi da se radi o istim osobama, a ne o dvije ili više osoba istih imena i prezimena iz istih naselja što je nerijetko slučaj. Stoga popise možemo tek u globalu usporediti, ali ih ne možemo zbrajati bez spomenutih ograda.

26 Kao primjer možemo istaknuti obitelj Adžaga iz župe Rovišće gdje je molba podnesena za čitavu obitelj, ali u Urudžbenom zapisniku Nadbiskupskog duhovnog stola nije poimenično zapisan svaki član obitelji, a među dokumentacijom nisu sačuvani dokumenti pa ne znamo poimenično nabrojati sve članove ove obitelji. (NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 313/1943.)

27 NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 4055/1941.

28 NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 4466/1943.

Prema spisima Odjela za bogoštovlje, vidljivo je da su prijelazi na području križevačkog, koprivničkog, ludbreškog i bjelovarskog kraja koji su poduzimani na grkokatoličku vjeroispovijest obavljani uglavnom masovno. Biskupija Križevačka objavila je da je na području nekadašnje pravoslavne parohije Hrvatska Kapela iz sela Koritna, Stari Glog, Remetinac, Haganovac, Sveti Ivan Žabno, Haganj, Žavnica, Ivančani, Vukšinac od 1.400 pravoslavnih na grkokatoličku vjeroispovijest prešlo njih 1.200 dok je na rimokatolicizam prešlo tek nekoliko obitelji.²⁹ Janko Šimrak³⁰ je Ministarstvu pravosuđa i bogoštovlja slao popise onih koji su prešli na grkokatolički obred. Iz tih je popisa, prema kojima su rađeni sumarni rezultati o broju prijelaza na grkokatoličku vjeroispovijest, vidljivo da su popisivači više puta pogriješili u popisivanju i da su ponekad upisivali iste osobe više puta. Popis prijelaznika načinjen je za područje bivše parohije Salnik koja se jednim svojim dijelom prostirala na području kotara Novi Marof (selo Radoišće), a drugim na području kotara Križevci, za područje parohije Vojakovac i za područje parohije Rovišće koja je djelomično obuhvaćala i sela u križevačkom kraju oko Svetog Ivana Žabna i sela u bjelovarskom kotaru. Šimrak je u popisu naveo tom prilikom 123 osobe iz parohije Salnik koji su prešli na grkokatoličku vjeroispovijest (uglavnom iz Lipnice, Hudova, Vrbovca i Salnika), 240 osoba iz upravne općine Sveti Ivan Žabno koje su nekada potpadale pod parohiju Rovišće, od kojih je najviše bilo iz Cepidlaka, Kraljevca, Remetinca, Starog Gloga, Markovca, Kovačevca, Brezovljana i Svetog Ivana Žabna, 237 osoba iz općine Vojakovac (ponajviše iz Kostadinovca, Pobrđana, Vojakovačkog Osijeka, Vojakovca, Kloštra Vojakovačkog, Velikih Sesveta, Malih Sesveta, Čabraja i Ivanca) i 17 osoba iz križevačke parohije. Radilo se dakle, prema popisu koji je uradio Šimrak, o sveukupno 617 osoba koje su prešle na grkokatoličku vjeroispovijest.³¹ Šimrak je kasnije organima OZN-e izjavio da

29 HDA, Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja, Odjel bogoštovlja, kutija 45, 7047 – B – 1942.

30 Janko Šimrak (1883. – 1946.), biskup grkokatoličke Križevačke biskupije, doktor teologije, novinski urednik, jedan od osnivača Hrvatske pučke stranke. Za administratora Križevačke biskupije imenovan je 1941. godine, a biskupom postaje 1942. Nakon rata uhićen je 1945. godine, ali je oslobođen svih optužbi.

31 Treba kazati da je vrlo vjerojatno istinita izjava koju je pisao rovišćanski župnik o tome da je grkokatolička crkva primala pravoslavce u grkokatoličku vjeroispovijest. *A grkokatolici primali su pravoslavce bez ikoje potvrde, čak i bez dozvole političkih oblasti. Dovoljno bilo je doći, ispovijediti se, pričestiti i upisati i stvar je bila gotova. I naši pravoslavci mogli su sa starim cesarem mirne duše kazati – veni, vidi, vici. A polag toga razvili su upravo nekatoličku agitaciju za grkokatoličku vjeru – a uz njih agitirali su najzagriženiji pravoslavci odriješiti protivnici kat. vjere i hrvat. naroda. Kada je to čovjek i doznao.*

je na području Vojakovca prešlo oko 500 pravoslavnih na grkokatoličku vjeroispovijest, ali da je tek nekolicina njih izvršila formalan prijelaz zbog osobne sigurnosti. Na mjesto župnika u Vojakovcu postavljen je Ukrajinac Josip Melenjuk. Prema izvještaju općinskog poglavarstva, u Vojakovcu su od 266 pravoslavnih obitelji 23 obitelji do kraja svibnja 1942. prevjerene na rimokatoličku vjeroispovijest, a 200 obitelji na grkokatoličku. Općinsko poglavarstvo je u tom izvještaju Kotarskoj oblasti u Križevcima istaknulo da nema potrebe za osnivanjem Hrvatske pravoslavne crkve.³² Na području župe Rovišće, kako izjavljuje Janko Šimrak, prešlo je također oko 500 ljudi, a župom su upravljali iz Križevaca Tomo Severović i Spiridon Petranović, a kasnije Stanko Višošević. Na području župe Salnik, prema iskazu Janka Šimraka organima OZN-e, bilo je oko 300 prijelaznika iz sela Salnik, Lipnica i Hudovo. Dušebrižništvo je vodila uprava imanja u Tkalcu. Pastoralnu skrb za ovu grkokatoličku župu vodio je Ćiril Mudri, Rusin iz Mikluševaca.³³ Rimokatolički župnik u Križevcima izvijestio je Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja 31. kolovoza 1942., dakle u vrijeme kada su već svi vjerski prijelazi praktički bili obavljani, da je na području njegove župe 70 članova bivše parohije križevačke prešlo na rimokatoličku vjeroispovijest dok ih je 14 prešlo na grkokatoličku. Za ostale, rimokatolički župnik ističe da su ili protjerani ili se nalaze u zatvoru, a onaj jedan koji je ostao pravoslavne vjeroispovijesti već je dva puta tražio župnika da prijede u krilo rimokatoličke crkve.³⁴

Na križevačkom području postojale su od prije Drugog svjetskog rata grkokatoličke župe u Prgomeljama i u Križevcima gdje je ujedno bilo i sjedište Kri-

ževačke biskupije. Rimokatolička župa u Rovišću pobunila se protiv toga da pravoslavni *prelaze na grkokatoličku vjeroispovijest* na temelju male grkokatoličke župe u Prgomeljama, odnosno grkokatoličke biskupije u Križevcima, mada u blizini postoje rimokatoličke župe. Pravoslavci su se mimo zakonske odredbe od 30. srpnja 1941. upisivali u grkokatoličke matice Svete Trojice u Križevcima, što je prema mišljenju lokalnih organa vlasti bilo protuzakonito.³⁵ Grkokatolička župa u Prgomeljama tvrdila je da se teritorij, odnosno jurisdikcija te župe proteže na području tadašnjih kotareva Bjelovar, Đurđevac, Čazma i dio kotara Križevci,³⁶ tako da je grkokatolički župnik iz Prgomelja imao pravo vršiti prijelaze na grkokatoličku vjeroispovijest na teritoriju tih kotareva prema prvoj točki zakonske odredbe od 30. srpnja 1941. u kojoj stoji da grkoistočnjaci *ne prelaze na grkokatolički obred osim u onim grkokatoličkim župama koje su već osnovane i u njima ima grkoistočnjaka*.³⁷ Državno ravnateljstvo za ponovu je na temelju zakonske odredbe od 30. srpnja 1941. odlučilo da molbe za prijelaze pravoslavaca na grkokatoličku vjeroispovijest na području općine Sveti Ivan Žabno treba odbiti.³⁸ Prema jednom izvještaju iz 1942. godine čini se da je grkokatolički svećenik iz Prgomelja nagovarao pravoslavne da prijeđu na grkokatoličku vjeroispovijest što je prema pisanju velikog župana Velike župe Bilogora stvaralo kod pravoslavaca zabunu pa oni više nisu znali na koju bi vjeroispovijest prešli. Uz to, grkokatolički župnik u Prgomeljama bio je Rus, bivši pravoslavac, koji je zabranio rimokatoličkom življu iz Prgomelja da pjevaju rimokatoličke pjesme u grkokatoličkoj crkvi za Božić pa su rimokatolici, koji su nekada odlazili u grkokatoličku crkvu u Prgomeljama, prestali odlaziti u crkvu. Veliki župan je zahtijevao da se ta promidžba prekine.³⁹

kako se radi – onda je morao doći do uvjerenja da je vjera izborna krugljica. Pa ništa više. Jedan od glavnih agitator bio je čak strijeljan kao komunista. Zaista žalosno bilo je ovako ... za svetu Uniju. Pa nije čudnovato ako je siromašan narod ovako nastradao i da danas neće ni čuti o grko-kat. vjeri. Šta će biti od toga naroda? Danas nisu niti pravoslavci niti grko-katolici. kako strašna mora biti odgovornost pred dragim Bogom, koji su ovakim načinom pravoslavce mamili u grko-katoličku vjeru i primali ih (NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 2505/1943). Prema iskazu Janka Šimraka, organima OZNE nakon Drugog svjetskog rata vidljivo je da na većini novouspostavljenih grkokatoličkih župa nije bio izvršen formalni prijelaz pravoslavnih na grkokatoličku vjeroispovijest. Dakle, o prijelazu nije postojao pisani trag osim popisa koji je načinjen za pojedine grkokatoličke župe. Stjepan Bunjevac, Izvorni dokumenti OZNE o biskupu dr. Janku Šimraku i „prekrštavanju“ Srba u NDH, Glas koncila 21 (1613), 22. svibnja 2005.

32 HDA, MPB NDH, Odjel bogoštovlja, kutija 45, 6340 – B – 1942.

33 Bunjevac, Izvorni dokumenti OZNE o biskupu dr. Janku Šimraku i „prekrštavanju“ Srba u NDH, Glas koncila 24 (1616), 12. lipnja 2005.

34 HDA, Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja, Odjel bogoštovlja, kutija 45, 7047 – B – 1942, dok. br. 9041 – B - 1942.

35 HDA, Državno ravnateljstvo za ponovu, vjerski odsjek, kutija 584, 83/1941.

36 Grkokatolička župa u Prgomeljama obuhvaćala je u konačnici teritorij bivših parohija u Bolču, Rovišću, Gudovcu, Kablu i Klokočevcu. Prema izvještaju Janka Šimraka na grkokatoličku vjeroispovijest je na tome području od ukupno 4200 pravoslavnih prešlo 3000. (HDA, MPB NDH, kutija 47, 7615 – B – 1942.).

37 HDA, MPB NDH, kutija 18, 5601 – B – 1941.

38 HDA, Državno ravnateljstvo za ponovu, vjerski odsjek, kutija 584, 82/41.

39 HDA, MPB NDH, kutija 29, 1866 – B – 1942. Pavao Šimljanški bio je ruski emigrant koji je prešao s pravoslavlja na grkokatoličku vjeroispovijest. Budući da nije bio posebno popularan u Prgomeljama, premješten je iz ovog naselja u Bolč, gdje je bilo oko 1000 vjernika koji su prešli na grkokatoličku vjeroispovijest. (Bunjevac, Izvorni dokumenti OZNE o biskupu dr. Janku Šimraku i „prekrštavanju“ Srba u NDH, Glas koncila, 24 (1616), 12. lipnja 2005. Da prijelazi pravoslavaca na grkokatoličku vjeroispovijest u velikom broju slučajeva nisu pomagali, pokazuje i činjenica da su brojni novopečeni grkokatolici iz župe Prgomelje odvedeni u logor Jasenovac u noći između

Kao treći izvor za broj prijelaza na području kotara Križevci donosimo sumarne popise koje su slale kotarske i općinske vlasti Državnom ravnateljstvu za ponovu – Vjerskom odsjeku, iz kojih je vidljivo koliko je prijelaza bilo zabilježeno u 1941. godini. Sačuvan nam je dopis općinskog poglavarstva u Svetom Ivanu Žabno od 18. studenog 1941. iz kojeg je vidljivo da je dozvolu za prijelaz na rimokatoličku ili grkokatoličku vjeroispovijest od 689 pravoslavnih zatražilo njih 70 dok je njih 270 najavilo svoj prijelaz. Na grkokatoličku vjeroispovijest prešlo ih je 95 dok je na rimokatoličku vjeroispovijest prešlo svega njih 18. Kao razlog prijelaza navodi se da to čine *sami iz vlastite pobude*, a također se ističe i to da prijelaznike *nitko ne poučava*.⁴⁰

Molbe za prijelaze

Molbe za prijelaze podnosile su se Nadbiskupskom duhovnom stolu preko lokalnih župnika, a molba za potvrdu o čestitosti, koja je bila potrebna da bi pojedinac mogao prijeći na drugu vjeroispovijest, podnosila se lokalnim općinskim poglavarstvima i kotarskim nadstojnicima. Rješavanje molbi je ovisilo ponajviše o ažurnosti lokalnih razina vlasti, odnosno lokalnih rimokatoličkih župnika kojima su molbe bile podnašane. Veze koje su podnositelji molbi imali među državnim službenicima i s lokalnim rimokatoličkim župnicima umnogome su pomagale da molba bude što bolje preporučena višim instancama, bilo Nadbiskupskom duhovnom stolu, bilo Ministarstvu pravosuđa i bogoštovlja. Pojedinci su zbog osobnih nesuglasica s općinskim ili kotarskim vlastima te lokalnim župnicima imali velikih problema pri dobivanju preporuka za vjerski prijelaz. Primjer Marije Božović iz Vojakovca govori o takvoj situaciji. Njezin se suprug Pero nalazio u koncentracionom logoru kada je ona molila za svoju čitavu obitelj da prijeđu na grkokatoličku vjeroispovijest. U molbi koju je potpisala u općinskom poglavarstvu u Vojakovcu 3. ožujka 1942. stajalo je da se *nikada članovi njezine obitelji nisu ogriješili o interese hrvatskog naroda već dapače*, da su s istim do-

bro suragjivali u našem seljačkom gospodarstvu. Na grkokatoličku vjeroispovijest su željeli prijeći zato da između Hrvata i njih *ne bude nikakove vjerske razlike* (?). Potvrdu o čestitosti, koja je trebala biti priložena uz molbu za prijelaz, trebao je napisati općinski načelnik. Međutim, uz taj je dopis poslan i dopis načelnika općine Vojakovac u kojem stoji da je suprug Marije Božović *bivši srpski dobrovoljac i četnik*, a da mu je sin isti kao i on te da se zbog toga nalaze u koncentracionom logoru. Općinski načelnik je istaknuo kako ne preporuča ovu molbu i kako predlaže da se nikome iz ove obitelji ne dozvoli da prijeđe na grkokatoličku vjeroispovijest.⁴¹ Slično se zbilo i s obitelji Soka iz Osijeka Vojakovačkog čija se članica Dragana Cetušić nalazila *među izbjeglim komunistim* negdje u logoru na Kalniku, kao njihova kuharica pod imenom Sraka, pa je kotarski načelnik predložio da se molba za prijelaz na rimokatoličku vjeroispovijest odbaci jer to obitelj *ne zaslužuje*.⁴² Sličnu je sudbinu imala i molba Savke Vukičević iz Čabraja. Ona je u ime svoga supruga Gaje koji je bio odsutan, svoga zeta Branka Miljanovića i svoje majke Jule Rakić podnijela molbu 25. kolovoza 1941. preko općinskog poglavarstva u Vojakovcu za prijelaz čitave obitelji. U molbi je istaknula da je *sama pohađjala rimokatoličku crkvu i rimokatolička svetišta*. Ističe također kako želi prijeći isključivo iz vlastite pobude, a da je nitko na to nije natjerao. Ipak, kotarski predstojnik iz Križevaca je napisao u preporuci Državnom ravnateljstvu za ponovu – Vjerskom odsjeku da *ne preporuča uvaženje molbe* jer su molitelji *seljaci, srednjeg imovnog stanja, a politički istaknuti kao Srbi*. Vrlo je zanimljivo da je Dionizije Juričev, predstojnik Vjerskog odsjeka Državnog ravnateljstva za ponovu ipak odlučio čitavoj obitelji dati potvrdu o čestitosti zato da bi mogli prijeći na rimokatoličku vjeroispovijest. Juričev u svom odgovoru na komentar kotarskog predstojnika u Križevcima piše da je *imenovani (Gajo Vukičević, op.a.) odan piću i da se nalazi u logoru*, ali da to nije *dostatan razlog da se molba odbije*. Osim toga Juričev komentira i činjenicu da se molba Savke Vukičević predugo zadržala kod kotarskog predstojnika i prije toga kod općinskog načelnika u Vojakovcu. Kotarska oblast u Križevcima odgovorila je Juričevu da nisu mogli prije poslati molbu budući da su ustaški tabor i logor u Križevcima bili raspušteni, pa kotarska oblast nije mogla poslati svoje mišljenje o tome da li je Vukičevićima potrebno izdati potvrdu o čestitosti ili ne. Juričev je tražio da se navede razlog zašto je Gajo Vukičević otjeran u logor, a križevački kotarski

9. i 10. listopada 1942. godine. U tom odvođenju pokupljeni su i stari grkokatolici. Razlozi njihovog odvođenja u logor navodno nisu bili ti što su po vjeroispovijesti bili prije pravoslavci koji su prešli na grkokatoličku vjeroispovijest, već činjenice političke naravi, kako navodi Šimrak u svojem dopisu Alojziju Stepincu u kojem mu se žali na Miju Jurića. (HDA, MPB NDH, kutija 75, 3607 – B – 1943.). Detalje vidi i u: Krišto, *Sukob simbola, Politika vjere i ideologije u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, str. 221-224. Ovdje Krišto donosi čitavo pismo iz kojeg je jasno vidljivo da Šimrak protestira zbog odvođenja njegovih starih i novih vjernika u koncentracione logore.

40 HDA, Državno ravnateljstvo za ponovu, Vjerski odsjek, kutija 584, 252/1941.

41 HDA, Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja, Odjel bogoštovlja, 2418 – B – 1942.

42 HDA, Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja, Odjel bogoštovlja, 3383 – B – 1942.

načelnik nije to mogao *saobćiti* zbog *tajnog karaktera* te odluke Ustaškog redarstva u Zagrebu.⁴³ Ni Jovanu Klisuriću, učitelju iz Vojakovca, kotarski predstojnik iz Križevaca nije želio dati dozvolu za vjerski prijelaz, odnosno potvrdu o čestitosti jer je navodno poznat kao ... *velikosrb pa prema tome i protivnik hrvatskog naroda, koji je djecu odgajao u jugoslavenskom duhu. Bio je pripadnik sviju političkih stranaka, koje su bile na vlasti u bivšoj Jugoslaviji.* Predstojniku osim toga nije bilo jasno kako to da je, usprkos tome što Klisurić nije dobio potvrdu o čestitosti, župnik u Carevdaru *mimo naslova i mimo ove kotarske oblasti izvršio napomenu-ti vjerozakonski prijelaz.*⁴⁴ Klisurića je općinski načelnik u Vojakovcu uspio čak otpremiti u iseljenički logor, ali je Klisurić, očito preko dobrih veza, vraćen kući neposredno prije nego što je koloniziran njegov posjed Hrvatima.⁴⁵ Ipak, mnogo su češće općinske i kotarske vlasti izdavale potvrde o čestitosti koje su bile potrebne za vjerski prijelaz. Neobična je molba svršenog bogoslova Božidara Eberlea iz Vojakovca koji također želi prijeći na rimokatoličku vjeroispovijest. On ističe kako ga je odgojila baka koja je bila rimokatoličke vjeroispovijesti. Njegovu je molbu kotarski predstojnik preporučio da se odobri s obzirom da je predmetni *bio svećenik grkoistočnjački.*⁴⁶ I Simo Vitanović iz Osijeka Vojakovačkog dobio je potvrdu o vlastitoj čestitosti te je općinsko poglavarstvo u Vojakovcu zajedno s kotarskim predstojnikom iz Križevaca predložilo da se Vitanovićima dozvoli prijelaz na rimokatoličku vjeroispovijest. O tome je obaviješten sam Vitanović, rimokatolički župni ured u Glogovnici, općinsko poglavarstvo u Vojakovcu, Državno ravnateljstvo za ponovu – Vjerski odsjek u Zagrebu i Oružnička postaja u Križevcima.⁴⁷ Čini se da je općinsko poglavarstvo u Sokolovcu u susjednom kotaru Koprivnica mnogo lakše izdavalo *svjedočbe o ponašanju* koje su podnositelji molbi potom dostavljali rimokatoličkom župniku u Carevdaru. Tako je obitelj Sanader iz Velikog Botinovca 2. listopada 1941. podnijela molbu za primitak u rimokatoličku crkvu nakon dobivenih *svjedočbi o ponašanju* od strane kotarske oblasti Koprivnica i općinskog poglavarstva u Sokolovcu.⁴⁸

Molbe za vjerski prijelaz podnošene su redovito preko rimokatoličkih župnih ureda koji su ih dalje sla-

li Nadbiskupskom duhovnom stolu. Branko Tepavac, šef željezničke stanice u Vrbovcu tražio je 12. svibnja 1941. vjerski prijelaz za sebe i za svoje dvije kćeri Mirjanu i Branku. Tepavac ističe kako prijelaz čini iz uvjerenja budući da se vjenčao s rimokatolkinjom te da je djecu dao podučavati kod rimokatoličkih vjeroučitelja. Njegovu je molbu župnik iz Vrbovca preporučio Nadbiskupskom duhovnom stolu. Međutim, zanimljiv je prvotan odgovor Nadbiskupskog duhovnog stola, koji ne dozvoljava spomenuti prijelaz budući da je Branko Tepavac svoju djecu dao krstiti u pravoslavnoj crkvi usprkos tome što je prije vjenčanja obećao da će ih krstiti kao rimokatolike pa Nadbiskupski duhovni stol procjenjuje da Tepavac *nije karakter* i da mu treba uskratiti prijelaz. Ipak, očito je netko urgirao za Tepavca pa je spomenuti prvotni odgovor precrtan, a Branku i njegovoj djeci dozvoljen je prijelaz na rimokatoličku vjeroispovijest.⁴⁹ I Miljenko Brinzej, pokusni vježbenik na Gospodarskoj školi u Križevcima molio je 13. svibnja 1941. da bude primljen u rimokatoličku crkvu. Molbu je obrazložio time što mu je majka bila rimokatoličke vjeroispovijesti, a uz to je uvijek bio ... *Hrvat, a ne Srbin. I sada mu je u vrijeme slobode savjesti došao zgodan čas, da radi po duši i savjesti.*⁵⁰ Brinzeju je odmah potvrđen prijelaz na sjednici 23. svibnja 1941. Slični su razlozi za prijelaz i Branka Jakšića, suca kotarskog suda u Bjelovaru i supruge Bosiljke Jakšić, koji su prijelaz željeli učiniti preko križevačkog župnika. Oni ističu kako žele prijeći radi *općeg vjersko-nacionalnog pokreta*⁵¹. Ilija Vučkovac iz Bolča koji je potpadao pod župu u Cirkveni također moli za prijelaz na rimokatoličku vjeroispovijest, a župnik iz Cirkvene ističe da preporuča ovu molbu iz razloga jer je poželjno da i *jedini član kuće Ilija bude rimokatolik* (ostali su već rimokatolici, *op.a.*).⁵² Razlog koji rimokatolički župnik navodi kod molbe za Mihajla Poganca jest da *ima želju da spasi svoju dušu kao i duše svoje obitelji u krilu katoličke crkve, te da živi u slozi i ljubavi sa svojim suseljanima.*⁵³ Isti župnik iz Cirkvene uniformno navodi slične ili iste razloge i kod ostalih molbi pravoslavaca. I župnik iz Glogovnice u molbama prečasnog Nadbiskupskom duhovnom stolu piše kako preporuča molbu Bogdana Anđelića, Milana Anđelića, Dušana Anđelića, Pere Dragaševića i njihovih obitelji iz Vojakovačkog Osijeka *jer iskreno žele živjeti po načelima rkt. vjere.* Glogovnički župnik molbama prilaže odluku kotarske oblasti o čestitosti samo za Peru Dragaševića jer su se odluke ostalih izgubile *prilikom preseljavanja*

43 HDA, Državno ravnateljstvo za ponovu, Vjerski odsjek, kutija 584, 129/1941.

44 HDA, Državno ravnateljstvo za ponovu, Vjerski odsjek, kutija 584, 672/1941.

45 HDA, Državno ravnateljstvo za ponovu, Srpski odsjek, kutija 490, 17957/41.

46 HDA, Državno ravnateljstvo za ponovu, Vjerski odsjek, kutija 584, 680/1941.

47 HDA, Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja, Odjel bogoštovlja, 4078 – B – 1942.

48 NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 17541/1941.

49 NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 4632/1941.

50 NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 4777/1941.

51 NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 16005/1941.

52 NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 2013/1942.

53 NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 2013/1942.

*i proganjanja po logorima.*⁵⁴ Župnik iz Svetog Ivana Žabna u svojoj preporuci Nadbiskupskom duhovnom stolu za Slavka Čopordu iz Brezovljana i njegovu obitelj ističe *kako je isti u duši i životu vrlo pošten i dobar čovjek, a takovim ga smatraju svi katolici toga sela, i mnogi su me već pitali da li je isti prešao na kat. vjeru, jer to očekuju.*⁵⁵ Župnik iz Rovišća moli za više pravoslavnih obitelji istovremeno te tvrdi da su *dobro podučeni u vjerskim istinama rkt. vjere te se može kazati da imadu dobru volju i pravu nakanu preći na rkt. vjeru, pa se molba (Nadbiskupskom duhovnom stolu, op.a.) preporuča.*⁵⁶ I obitelj Andrašić iz Malog Poganca moli preko župnika u Carevdaru da budu primljeni u rimokatoličku crkvu. Međutim, Andrašići su vrlo siromašni i nemaju novaca platiti pristojbu za konvalidaciju braka i za prijelaz na rimokatoličku vjeroispovijest. Župnik iz Carevdara je zbog toga tražio Nadbiskupski duhovni stol da ih se oslobodi plaćanja tih taksa.⁵⁷ Da su i drugi prijelaznici bili siromašni, govori činjenica da je gradski načelnik Križevaca izdavao potvrde o siromaštvu onima koji su mogli dokazati da ne mogu plaćati pristojbe za prijelaz na rimokatoličku vjeroispovijest. Takav je slučaj bio s Dimitrom Sužnjevićem i njegovom suprugom Ljubom iz Križevaca. Oni nisu posjedovali nikakav imetak osim najpotrebnijeg pokućstva te nisu plaćali nikakav neposredni porez već su živjeli od težačkih nadnica.⁵⁸ I Anđa Marković iz Donjare traži prijelaz na rimokatoličku vjeroispovijest. Kao i u drugim brojnim slučajevima Anđa Marković je udana za rimokatolika u pravoslavnoj crkvi u Lepavini, a djeca su joj krštena u pravoslavnoj crkvi. Anđa moli za sebe i za djecu 18. srpnja 1941. da pređu na rimokatoličku vjeroispovijest. Župnik u Carevdaru Tomo Habdija preporuča ovu molbu Nadbiskupskom duhovnom stolu.⁵⁹ Iz župe Carevdar zanimljiv je i primjer Marka Šoštarčića koji je bio rimokatolik, ali je kao sluga u manastiru Lepavina prešao na pravoslavnu vjeroispovijest i oženio se u spomenutom manastiru. Župnik Habdija ga opravdava činjenicom da je *dosta neuk čovjek, pa su ga tako naveli na otpad od katoličke crkve.* Nadbiskupski duhovni stol nije odmah odobrio ovaj vjerski prijelaz već je tražio da se pojasni pod kakvim je to Šoštarčić pritiskom prešao na pravoslavnu vjeroispovijest.⁶⁰

Iz molbi žitelja križevačkog kraja vrlo je jasno vidljivo da su smatrali da je važno za njihovu sigurnost da prijeđu na rimokatoličku vjeroispovijest. Očito svjesni

toga da je jedan dio njihovih susjeda bio pohapšen i otpremljen u logore za iseljavanje u Srbiju, a drugi dio da se našao u koncentracionim logorima gdje im je sudbina bila neizvjesna, pravoslavni žitelji križevačkog kraja spas su tražili u prijelazima na rimokatoličku ili grkokatoličku vjeroispovijest. Nažalost ta opcija nije značila garanciju da se ti isti prijelaznici neće naći u koncentracionim logorima, kao što je to pokazao spomenuti slučaj s grkokatolicima iz Prgomelja u listopadu 1942.

Imovina Srpske pravoslavne crkve

Na području križevačkog kotara bilo je nekoliko pravoslavnih hramova. Oni su stajali u Lipnici i Salniku, potom u Vojakovcu, Pobrđanima, Osijeku Vojakovačkom, Svetom Ivanu Žabnu i Križevcima. I Rimokatolička i Grkokatolička crkva bile su zainteresirane za te objekte. Tako je župnik u Križevcima tražio da se parohijski stan i hram ustupe Rimokatoličkoj crkvi u vlasništvo. Isticao je kako tako smatraju i bivši parohljani križevačke parohije koji su, kako smo već vidjeli u brojčanim podacima, većim dijelom prešli na rimokatoličku vjeroispovijest. Župnik je tražio da se državna vlast odrekne crkve i parohijskog doma s vrtom i da se bivši pravoslavni hram posveti Svetom Marku Križevčaninu.⁶¹ Mnogo su veći problem nastali s kapelicom u Lipnici gdje je, kao što smo vidjeli iz prethodnog teksta, jedan dio pravoslavnog stanovništva prešao na rimokatoličku vjeroispovijest, a drugi dio na grkokatoličku vjeroispovijest. Stanovništvo koje je prešlo na rimokatoličku vjeroispovijest tražilo je da se crkva preda rimokatoličkoj crkvi, odnosno da služi žiteljima koji su prešli na rimokatoličku vjeroispovijest. Takvih je u selu bilo 23 obitelji. Onih koji su prešli na grkokatoličku vjeroispovijest bilo je 19 obitelji, a tražili su da se kapelica u Lipnici preda njima. Rimokatolički župnik Šanjek u Rakovcu je predložio da se kapela preda rimokolicima iz razloga *jer su (grkokatolici, op.a.) u manjini, a drugo jer njihov prelaz na uniju nije iskren pak misle ako ova pravoslavna kapela dodje u njihovu vlastitvo da bi se ovi unijati u eventualnoj promjeni polit. prilika lako mogli vratiti natrag na grčko-izt. vjeru, kad bi već imali svoju crkvu.*⁶² Generalni vikar u Zagrebu 17. veljače 1942. zamolio je da se ova kapela ne ruši, odnosno da se sačuva zato da bi se mogla upotrebljavati za rimokatoličko bogoslužje, ali je istaknuo da se ne smije preuređivati dok ne stigne definitivno rješenje *Svete Stolice*

54 NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 2540/1941.

55 NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 11447/1942.

56 NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 8087/1942.

57 NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 12308/1941.

58 NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 16005/1941.

59 NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 13493/1941.

60 NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 15407/1941.

61 HDA, Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja, Odjel bogoštovlja, kutija 45, 7047 – B – 1942.

62 NAZ, Interdijecesanski vjerski odbor (IVO), 68/1942.

i hrvatske vlade. U molbi za ovu kapelicu u Lipnici rakovečki župnik je napisao da su stanovnici Lipnice rimokatoličke vjeroispovijesti spremni snositi troškove adaptacije i održavanja kapele. U srpnju 1942., dakle pet mjeseci nakon pisanja molbe rakovečkog župnika, Janko Šimrak, križevački biskup, žali se da se grkokatolicima oduzima kapela u Lipnici. Šimrak tvrdi da je u Lipnici od 30 kućnih brojeva njih 26 prešlo na grkokatoličku vjeroispovijest te da je spreman ustupiti kapelicu u Lipnici i rimokatolicima na korištenje kada god ovi to trebaju kao što je to uradio i s crkvama u Velikim Zdencima, Prgomeljima, Dišniku i Gornjem Tkalcu. Šimrak također tvrdi da je grkokatolicima ova kapela prijeko potrebna jer im je župna grkokatolička crkva u Salniku udaljena čak više od sat vremena dok je rimokatolicima njihova kapelica udaljena svega dva kilometra, u susjednom selu Pogančec. Šimrak stoga moli Stepinca da ne dozvoli da rimokatolički župnik u Rakovcu preuzme kapelicu u Lipnici jer da bi zbog toga moglo doći do teških *sukoba među narodom i još nemilijih događaja*⁶³. Stepinac je na taj dopis odgovorio preko Interdijecezanskog vjerskog odbora i zaključio da ukoliko se ustanovi prema knjizi prijelaza da je broj grkokatoličkih vjernika veći od rimokatoličkih vjernika, kapelicu treba vratiti grkokatolicima, usprkos tome što je Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja dodijelilo kapelicu rimokatoličkim vjernicima.⁶⁴ Da su se o kapelama koje su potpale pod grkokatoličke župe brinuli lokalni župnici pokazuje briga grkokatoličkog župnika iz Vojakovca za kapelu u Pobrđanima. Grkokatolički župni ured u Vojakovcu 1943. traži popravak filijalne crkve u Pobrđanima te pritom piše kako je *župa vojakovačka u većini prelaznička župa, te su baš u selu Pobrđjani sve sami prelaznici*⁶⁵. Dakle, kao što je vidljivo na križevačkom području nije bilo uništavanja crkava. One su uglavnom pretvarane u rimokatoličke ili grkokatoličke crkve, a neke su ostale zatvorene tijekom čitavog rata. Slična je situacija bila i na području susjedne Podravine dok su na bjelovarskom području hramovi bili češće uništavani (Ribnjačka i Lasovac su tek neki primjeri do temelja srušenih hramova).

Bilanca vjerskih prijelaza

Iz svega iznesenog moguće je zaključiti da su vjerski prijelazi s pravoslavne na rimokatoličku i grkokatoličku vjeroispovijest bili vrlo česta pojava u križevačkom kraju. S obzirom na relativno mali broj vjernika pravoslavne vjeroispovijesti (njih 2.952 prema popisu

iz 1931.) broj podnijetih molbi za prijelaz na rimokatoličku vjeroispovijest (njih 859) je bio relativno velik. Ako uz ove prijelaze dodamo, uz već spomenute ograde vezane za ponovljene molbe i ista imena i prezimena, i one prijelaze na grkokatoličku vjeroispovijest (kojih je prema popisu koji je izradila grkokatolička biskupija Križevačka bilo 633), čini se da su prijelazi s pravoslavne na rimokatoličku i na grkokatoličku vjeroispovijest na području okolice Križevaca bili dosta brojni. Ipak, teško da možemo govoriti o točnom broju prijelaznika. Naime, brojke koje imamo iz Nadbiskupskog arhiva u Zagrebu, govore zapravo o broju podnesenih molbi, ali ne i o tome koliko je tih molbi bilo prihvaćeno, odnosno koliki je bio stvarni broj prijelaza. Također je moguće zaključiti da se pojedina imena u popisima ponavljaju, što ukazuje na činjenicu da su pojedinci više puta podnosili molbu za vjerski prijelaz s pravoslavne na rimokatoličku vjeroispovijest. U fondu Ministarstva pravosuđa i bogoštovlja još nam je oskudnija dokumentacija. Naime, čitava dokumentacija iz toga fonda nije dobro sačuvana, budući da je mnogo dokumenata nakon Drugog svjetskog rata izlučivano iz fonda, a jedan je dio dokumentacije uništen i za vrijeme Drugog svjetskog rata, što je vidljivo i na samoj građi.⁶⁶ Na temelju materijala koji nam je sačuvan, čini se da je broj između 1.400 i 1.500 prijelaza s pravoslavne na rimokatoličku i grkokatoličku vjeroispovijest na križevačkom području realan. To bi značilo da je oko polovice pravoslavnog stanovništva na području kotara Križevci tijekom Drugog svjetskog rata promijenilo vjeroispovijest, što je relativno visok postotak. Ipak, ovu brojku, kao što sam već napomenuo, treba uzeti s rezervom, što zbog činjenice da su pojedinci prelazili s pravoslavne na rimokatoličku pa potom na grkokatoličku vjeroispovijest, što zbog činjenice da se ponavljaju imena i prezimena prijelaznika.

Osim toga, moguće je zaključiti i da su lokalni župnici gotovo redovito preporučivali molbe pravoslavnih vjernika za vjerski prijelaz na rimokatoličku vjeroispovijest. Rimokatolički župnici su kod pojedinih slučajeva pokazivali izrazite simpatije za prijelaznike. Također je vidljivo iz sačuvanih dokumenata da su odnosi između Rimokatoličke crkve i Grkokatoličke crkve na križevačkom području bili zategnuti, odnosno da su se grkokatolički i rimokatolički župnici međusobno sukobljavali zbog vjerskih objekata i vjernika pravoslavne crkve. Iz dokumentacije je također vidljivo da za prijelaz na grkokatoličku vjeroispovijest nije trebalo posebnih dozvola dok je posve drugačija bila situacija s prijelazima na rimokatoličku vjerois-

63 NAZ, Interdijecezanski vjerski odbor (IVO), 238/1942.

64 NAZ, Interdijecezanski vjerski odbor (IVO), 239/1942.

65 HDA, fond Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja NDH, kutija 77, 4545/43.

66 Unutar građe naišao sam na brojne dokumente kojima je poleđina iskorištena za pojedine zabilješke koje su činovnici radili tijekom kasnijih godina - 1943., 1944. i 1945. godine.

povijest. I sam grkokatolički biskup Janko Šimrak u svojem iskazu OZNA-i ističe kako nije bilo potrebno vršiti formalne prijelaze, već da su prijelazi uglavnom izvršavani skupno i neformalno. Ipak, popisi koje posjedujemo, a koje je načinila Grkokatolička biskupija u Križevcima, otkrivaju da su prijelazi izvršavani različitim datuma, što ukazuje da na križevačkom području nije moglo biti masovnih grupnih vjerskih prijelaza, već prijelaza koji su izvršavani očito na molbu pojedinaca. Dokumentacija o tim prijelazima na grkokatoličku vjeroispovijest nije nam sačuvana jer je vrlo vjerojatno nije ni bilo.

Summary

Conversions from the Orthodox to the Roman and Greek Catholic faith in the District of Križevci in the Independent State of Croatia

Key words: World War II, religious conversions, Križevci, Serbs, Orthodox faith, Greek Catholic faith, Roman Catholic Faith

The District of Križevci consisted in the period between two world wars and during the Independent State of Croatia regime of the following counties: Gra-

dec, Raven, Sveti Ivan Žabno, Sveti Petar Čvrstec, Sveti Petar Orehovec, Vojakovac and Vrbovec. According to the census of 1931 there were 2 952 Uniates in the District, who accounted for 5.1 % of the population (including the city of Križevci). The author deals in the article especially with the conversion from the Orthodox to the Greek and Roman Catholic faith in the District of Križevci in the period from 1941 to 1945. The research is based on the material from the Croatian State Archives (archival holdings of the Archdiocesan Archives in Zagreb, the Ministry of Justice and Religious Affairs of the Independent State of Croatia and the State Agency for Economical Renewal of the Independent State of Croatia). The author concludes on the basis of a list of the names of converts or applicants for conversion from 12 of the 18 parishes of the District of Križevci that around half of the Orthodox Church members either applied for a conversion or became converts, mostly in the period from April of 1941 to April 1942. The documentation on the conversion of Uniates to the Roman Catholic faith is excellently preserved, while the conversions to the Greek Catholic faith are only documented by a list of names, without the supporting documentation. Based on the material from the Croatian State Archives, it can be concluded that the strain in the relations between the Roman Catholic and the Greek Catholic Church in the Križevci area was caused by squabbling over the facilities and members of the Orthodox Church.